

DARÜLFÜNUN'DAN İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NE FELSEFE ÖĞRENİMİNİN YAPILANDIRILMASI

H. Tolga ARSLAN*

ÖZ

Türkiye, 18.yy. 'dan günümüze kadar süregelen çağı yakalama, aydınlanma, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkma sürecinde; dünya görüşünü, devlet şeklini, tüm kurumlarını ve dolayısıyla eğitim sistemini de değiştirmiştir. Filozoflarının düşünceleri ve çalışmaları sonucu aydınlanan, aklı merkeze alan ve büyük adımlar atarak ilerleyen Batı karşısında Osmanlı Devleti, Lale Devri'nden itibaren "padişah-saray" olarak, gelişen Avrupa'dan haberdar olmuştur; ancak "mutaassıp" bürokrasi, medrese ve yeniçeri ocağı direnişiyle karşılaşmıştır. Batı taklit edilerek durum toparlanmaya çalışılmış, ama yüzyılların geri kalmışlığı, kitlelerce özümsemeyen yenilikler ile giderilememiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde birçok sebep gösterilebileceği gibi içlerinden belki de en önemlisi eğitim ve öğretim sisteminin çok yetersiz ve çağ dışı olmasıdır. Batı'nun ilerlemesinde kilit rol oynayan kişiler filozoflar, düşünürlerdir. Batı, Antik Çağ'dan itibaren birçok filozof yetiştirmiştir. Bu filozoflar toplumu aydınlatma, aklı özgürleştirme ve ideal devleti oluşturma görevlerini üstlenmiştir. Oysaki Osmanlı Devleti'nde filozof bir yana felsefe eğitimi bile yok denecek düzeyde kalmıştır. Belli bir program yahut ders kitabı mevcut değildir. Bu makalede, Osmanlı Dönemi'nde felsefe öğreniminin kurumsallaşma çabaları, etkisinde kalınan fikirsel akımlar, Darülfünun'un kurulma çabaları ve felsefe öğreniminin geçirdiği aşamalar ile Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi'ne evrilen Darülfünun'da yapılan reform, anlatılan dersler, derslere giren hocaların nitelikleri, ders kitapları ve müfredatları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Reform, Darülfünun, İstanbul Üniversitesi, Eğitim.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-posta: htarlan@ankara.edu.tr

STRUCTURING THE PHILOSOPHY EDUCATION FROM DARULFUNUN TO ISTANBUL UNIVERSITY

ABSTRACT

Turkey has changed the world view, structure and form of the state, all governmental institutions, and accordingly the education system, in the process of catching up with the times, enlightenment and rising above the level of contemporary civilization from the 18th century to the present day. West, has developed as a result of philosophers' thoughts and studies and Western civilization has made great strides with the dominance of positivist thinking. "The sultans and the palace" of the Ottoman Empire became aware of the development of the West from Tulip Period. However, there has been encountered resistance from the bigoted bureaucracy, the madrasa and the janissary. The Western attempted to recover the situation, but the backwardness of centuries has not been remedied by reforms that have not been massively absorbed. There are many reasons for the collapse of the Ottoman Empire; may be the most important of these is the insufficient and expired education and training system. Those who play a key role in the progress of the West are philosophers, thinkers. Many philosophers have emerged from the Ancient Age in the West. These philosophers have undertaken the task of ensuring the enlightenment of the society, the emancipation of the mind, and the structuring of the ideal state. However, there is no any philosopher in the Ottoman State and philosophy education is extremely inadequate. There was no specific curriculum or course book. In this article, the attempts of institutionalization of philosophy education in the Ottoman era, the influenced ideas, the establishment of Darülfünun, the stages of philosophy education, the transformation of Darülfünun into Istanbul University during the Republican period, the reforms, qualifications of the philosophy teachers, textbooks and curricula were examined.

Keywords: *Philosophy, Reform, Darülfünun, Istanbul University, Education.*

Giriş

Tanzimat'tan önce, Osmanlılarda birtakım felsefî faaliyetlerin ve felsefe eğitiminin var olduğunu, medreselerde, özellikle de Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreselerinde, matematik, astronomi ve tıp gibi pozitif bilimlerin yanı sıra, felsefe okutulduğunu da bilmekteyiz.¹

Batı'nın bilimi, kültürü, teknolojisi karşısında geri kalmışlığını gidermeye çalışan Osmanlı Devleti, bu geri kalmışlıktan kurtulmak için

¹ Bkz. Şerafettin Yaltkaya, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", **Tanzimat**, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

çeşitli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Devletin Batı'ya yüzünü dönmesi ile beraber Batı'da devrimler yaratan felsefi fikir akımları da bu kapıdan içeri girmiştir.² Toplumsal bir geçiş aşaması olan bu dönemde yurt dışına eğitim almaları için gönderilen gençler, eğitim aldıkları ülkelerin felsefelerini de yurda getirmiştir. Fransa'da okuyanlar Descartes felsefesini, Bersonculuğu, Almanya'da okuyanlar Alman felsefesini, Fenomenolojiyi, İngiltere'den dönenler Pozitivizmi, Amerika'dan dönenler Pragmatizmi ülkeye taşımıştır.

18. yy. Aydınlanma devri filozof ve düşünürleri yeni bir sosyal düzen kurmak, devleti laik ve demokratik bir sisteme oturtmak gayretinde olmuşlardır. Özellikle Montesquieu, J.J. Rousseau bu fikirleri daha fazla geliştirmişler ve sonunda 1789 Fransız Devrimi'ne giden yolun temel taşlarından olmuşlardır. Fransız Devrimi'nin sembolü olan *özgürlük, eşitlik, adalet* gibi kavramlar Osmanlı İmparatorluğu için oldukça yeni kavramlardır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi dönemin aydınları, La Mettrie, Voltaire, J.J. Rousseau, d'Alembert ve Diderot gibi ansiklopedistlerin etkisinde kalmış ve bu yeni kavramların geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlamış ve özellikle Cumhuriyet ile gerçekleşecek olan devrimler üzerinde azımsanmayacak etkiye sahip olmuşlardır. Örneğin; Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni baştan düzenlenmesi, özgürlük, adalet ve eşitliğe dayanan bir devletin kurulması meselesi üzerinde önemle durmuştur.³

II. Meşrutiyet ise II. Abdülhamit devrinde yoğunlaşan yenileşme çabalarının toplum nezdinde derinleşmesi nedeniyle, Batılılaşma sürecinde önemli bir duraktır. Bu dönemin belirgin özelliği fikir akımlarının çokluğudur. Hilmi Ziya Ülken'e göre bu dönemdeki "fikir adamlarının çoğu dergi yazarı olmaktan çıkama[mıştır]. Dergiler de uzmanlığa doğru gidecek ve derinleşecek yerde orta seviyeye hitap eden edebi dergi olarak kal[mışlardır]"⁴.

Tanzimat döneminde gerçekleştirilenler ve ardından II. Meşrutiyet ile ortaya konan yenilikler sonucunda Batı'daki anlamıyla hakiki fikri akımların yaratılmasını, yeşermesini, ürün vermesini beklemek gerçekçi değildir.⁵ Batı, yüzyıllar süren sosyo-ekonomik, kültürel, coğrafi ve siyasi faktörlerin

² Romantizm, Pozitivizm, Realizm, Tarihi Materyalizm, Materyalizm, Evrimcilik vb.

³ Kamran Birand, **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri**, Son Havadis Matbaası, Ankara 1955, s. 33.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul 1979, s. 481.

⁵ "Taklit, bu sorunların açtığı kapıdan girmiş ve hayal kırıklığının, karamsarlığın baş unsurlarından biri sayılmıştır." bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet İlanı**, Yenigün Haber Ajansı Basım Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 76.

etkileşimleri sonucunda oluşan ortamda fikri, edebi, felsefi akımların doğup gelişmesine uygun şartlara sahip iken Osmanlı, 12/13.yy.'dan (doğumundan) itibaren başlayan kültürel gerileyişlerin üzerinde yükselerek 18. yüzyıla kadar varan kendi içine kapanışının mahkûmu olmuştur. II. Meşrutiyet'e giden yolda "Türk aydınları henüz daha Avrupa'daki belli başlı felsefi cereyanların tarihini bilmedikleri gibi, bilimlerin gelişmesinin düşünme üzerindeki etkilerini ve özellikle bunun toplum düşüncesindeki yansımalarını bilecek aşamaya gelmemiş bulunuyorlardı."⁶

Aydınlarımız çağın gereksinimleri doğrultusunda yetişememiş, toplum, Osmanlı devletinin yüzyıllar süren Batı'ya kapalı tutumu neticesinde tüm fikirlerden ve yeniliklerden uzak bir yaşam sürmüştür. Hal böyle iken gençler, öğrenim gördükleri kurumlarda nasıl bir eğitimden geçiriliyordu? sorusu yerinde olacaktır. Tanzimat döneminde kurulması planlanan Batı tarzı yeni eğitim kurumlarından Darülfünun'da felsefe eğitimi düşüncesi fiilen olmasa da düşünce olarak yer almıştır.⁷ Osmanlı'da Darülfünun⁸ adıyla bir eğitim kurumunun açılması fikri, 1845 yılında oluşturulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat'in hazırlayıp sunduğu layihada geçmektedir.⁹ Tanzimat dönemi boyunca bu yönde önemli girişimler yapılmışsa da dönemin koşulları dikkate alındığında çabalar sonuç vermemiştir.

Bu ilk girişimden sonra Osmanlı Devleti'nde amaç; organizasyon ve program yönlerinden Batı'daki üniversitelere benzer, modern bir yükseköğretim kurma fikri 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'yle tekrar ortaya çıkmıştır. Kurulması planlanan bu kurumda verilmesi düşünülen felsefe derslerinin içeriği Batı'daki üniversitelerin *felsefe* fakültelerine benzer şekilde düşünülmüştür. *Hikmet ve Edebiyat Şubesi*'nde okutulacak dersler arasında felsefe ile ilgili *İlm-i Ahval-i Nefs (Felsefi Psikoloji)*, *Mantık*, *İlm-i Kelam* ve *İlm-i Ahlak* dersleri bulunmaktadır.¹⁰ Bu nizamnamenin öngördüğü Darülfünun-i Osmani'yi 1870'de Maarif Nazırı Saffet Paşa açmıştır.¹¹ Yapılan onca plana, hazırlanan ders programlarına

⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 374.

⁷ Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 138.

⁸ 'Darülfünun' ifadesi ilerlemek amacıyla olan, ilim ve fenleri öğrenmeye meraklı insanları yetiştirmek için ihtiyaç duyulan bilgilerin üretileceği bir bilim merkezi, yüksekokul manasındadır. Bkz. Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, M.E.B. Yayınları, Ankara 1964, s. 90-91.

⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş I: İlk İki Teşebbüs", *Belleten*, 54/210, Ağustos 1990, s. 702.

¹⁰ Unat, *a.g.e.*, s. 106.

¹¹ Unat, *a.g.e.*, s. 51.; İhsanoğlu, *a.g.e.* s. 720.

rağmen açılan bu kurumda Felsefe dersleri verilmediği görülmektedir.¹² Böyle bir sonuca götüren nedenler arasında verilmesi planlanan dersleri anlatacak nitelikte öğretim görevlilerinin bulunmamasını göstermek mümkündür. Aynı zamanda bu dersleri takip edebilecek düzeyde donanıma sahip orta öğrenim görmüş öğrenci mevcut değildir. Öte yandan bu yıllarda Osmanlıların bilim ve eğitim anlayışlarında meydana gelen tüm değişikliklere rağmen bilimi *bilim* olarak algılama zihniyetinin yerleşmemesi böyle bir sonuç çıkmasında rol oynamıştır. Böyle bir dönemde kurulan Darülfünunda felsefe derslerinin kayda değer bir şekilde yer almamasının sebebi kendi içinde cevabını vermektedir.

Türk eğitim tarihinde Batılı eğitim sistemini yerleştirmesi bakımından önemli bir yer teşkil eden 1869 Nizamnamesi'nin tarif ettiği şekilde bir üniversite ancak 20.yy.'a girerken 1900 tarihinde açılan *Darülfünun-u Şahane* adıyla ortaya konmuştur. Bu kurum *Ulum-ı Aliye-i Dinîye, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ve Edebiyat* şubelerinden oluşmaktadır.¹³ Edebiyat şubesinde okutulması planlanan dersler arasında *Hikmet-i Nazariye* adlı bir ders grubu vardır. Bu grup içinde *Psikoloji, Mantık, Ahlak, Estetik* adlı dersler yer almaktadır. Ancak bu dersleri verecek öğretim görevlileri bulunamamıştır. Verilmesi planlanan Felsefe dersleri Darülfünun-u Şahanede de kalıcı olamamış; dersler, 1902-1903 ders yılında programdan çıkarılmıştır. Bu durumun sebepleri arasında Batı felsefesine dayanan bilgilerin ülkeye yeterince aktarılamaması sorunundan kaynaklanan bilgi yetersizliği bulunmaktadır. Felsefi fikir akımlarının ve düşüncelerin yoğun olarak ülkeye girdiği II. Meşrutiyet döneminde, Darülfünun'da felsefe dersleri giderek kalıcı olmaya başlamıştır.¹⁴

II. Abdülhamit'in tahttan indirildiği 1908'den itibaren Osmanlı Devleti'nde düşünce hayatı yeniden canlanmıştır. 1908'den 1918'e kadar Batı'da yer alan yeni felsefi ve sosyolojik eğilimler Türkiye'de benimsenmiş, destekçi bulmuş ve pratik hayata etki etmiştir. Bu durum dinamik bir fikir hayatı oluşmasına imkân sağlamıştır. Toplumsal ve siyasi algının odaklandığı nokta, Batı karşısında gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yapması gerekenler hususunda olmuştur. Türkçülük ve Osmanlıcılık gibi akımları bu algının sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer yandan toplumsal hayatı da etkileyebilecek felsefi

¹² İhsanoğlu, a.g.e. s. 731.

¹³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 3-4., Eser Neşriyat, İstanbul 1977. s. 1209-1216.

¹⁴ Kafadar, a.g.e. s. 144, 145.

akımlar bulunmaktadır: *Materyalizm*¹⁵, *Pozitivizm*¹⁶, *Bergsonizm*¹⁷ bu akımlardandır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemi aydınları mevcut kavramların çağı yakalamak için yeterli olmadığını ve çağa ayak uydurmak için tüm alanlarda reform gerektiği fikrinde olmuşlardır. Bu hedef ve ideal, Cumhuriyeti kuran irade tarafından da “Muasır medeniyet seviyesini yakalamak ve aşmak” şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁵ *Materyalizm*, yalnızca maddenin gerçek olduğunu, madde ve maddenin değişimleri dışında hiçbir şeyin var olmadığını, her türlü gerçekliğin maddede bulunduğunu öne süren görüştür. Bkz. Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 6. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005, s. 1142. Her şeyin hareket halindeki maddeyle veya madde ve enerji ile açıklanabileceğini kabul eden materyalizm, düşünce tarihinde ilk kez eski Yunan atomcuları Leukippos ve Demokritos (M.Ö. 460-371) tarafından felsefi bir sistem haline getirilmiştir. Bkz. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 16. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 35-38. Materyalizm, 19.yy.’ın sonu ile 20.yy.’ın başlarında büyük gelişme göstererek pek çok ülkede taraftar bulmuştur. Bkz. Mehmet Akgün, “Türkiye’de Klasik Materyalizmin Yansımaları”, **Bilim ve Ütopya Dergisi**, 2007, S. 159, s. 4-11. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve yayın organları Mecmua-i Fünun, Edebiyat-ı Cedide hareketi ve onun yayın organı Servet-i Fünun, İctihad Kütüphanesi ve yayın organı İctihad Mecmuası bu akımın yayılmasında rol oynayan önemli kurum ve yayınlara örnek gösterilebilir.

¹⁶ *Pozitivizm*, araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız gören, deneylerle denetlenemeyen soruları sözde soru olarak niteleyen bir felsefe akımıdır. Bkz. Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1979, s. 131-132. Bu kavram 1830’lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Saint Simon tarafından geliştirilen bu akımın asıl kurucusu A. Comte’tur. A. Comte felsefesini ve kendi dile getirdiği adla ‘bilimsel dünya görüşü’ nü, doğa bilimlerinin sonuçlarını ve bu sonuçlardan yola çıkarak elde edilen teknik uygulamaları gözeterak geliştirmiş ve bu bilimsel dünya görüşünü ‘pozitif felsefe’ olarak adlandırmıştır. Bkz. Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)**, C.3, Y. 2002, s. 453. Pozitivist düşüncenin Türkiye’ye girmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti önemli bir rol üstlenmiştir. Cemiyetin, pozitivizmin etkisinde kalan düşünürlerinden Rıza Tevfik, Ziya Gökalp gibi dernek üyesi şahısların yetişmesinde önemli etkisi vardır. Derneğin yayın organı olan *Meşveret Gazetesi (1895)* pozitivist düşüncenin ülkede gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra *Servet-i Fünun, İctimaiyat* mecmuaları da pozitivist düşüncenin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. bkz. Bkz. Korlaelçi (1986), **a.g.e.** s. 215-216, 224-226.

¹⁷ *Bergson (1859-1941)*, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında düşünce hayatında önemli rol oynamış filozoflardan biridir. Pozitivizm ve diğer akımların etkileriyle mutlak hakikati elde etmenin ulaşılmaz olduğu girdabına kapılan insanlarda, 19.yy.’ın sonlarında ‘sezgi’ metodunu ortaya çıkartarak tekrardan bu umudun canlanmasını sağlamıştır. Bkz. Nurettin Topçu, **Bergson**, Hareket Yayınları, İstanbul 1968, s. 6. Bergson felsefesinin Türkiye’de tanınmasında *Hayat, Mihrab, Dergâh* mecmuaları etkili olmuştur. Bu dergilerin amacı gençliğin umutsuzluğa düşmesini engellemek, geleceğe umutla bakmalarını sağlamaktır. Bkz. Mustafa Şekip Tunç, **Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 183. İsmail Hakkı, Mehmet Emin, Mustafa Şekip bu akımın önemli temsilcilerindendir.

Zafer Toprak'ın deyişiyle "II. Meşrutiyet bir bilinçlenme çağı[dır]. Sosyal bilimlerde de önemli bir atılım gözlen[miştir]."¹⁸ Bilim olarak sosyolojinin tarihi 19.yy.'a dayanmaktadır. Daha önceki dönemlerde sosyolojik içerik taşıyan çalışmalar olsa da bunlar belli bir yöntem dâhilinde yapılmadığından başlangıç tarihi olarak 19. yy. alınmıştır. Avrupa'nın içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, siyasal koşullar sosyolojinin çerçevesinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Batı'nın toplumsal gerekçeleri ve uluslararası ilişkilerde yaşadığı değişimler yeni ve bağımsız bir bilime duyulan ihtiyacı açığa çıkarmıştır. Bu açık, sosyoloji ile giderilmeye çalışılmıştır. Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi, işçi hareketleri gibi toplumsal çalkantılar, kentleşme, sanayileşme ve dünya egemenliğini ele geçirme gibi oluşumlar, Batı'da sosyolojinin doğuşunda önemli etmenlerden olmuştur.¹⁹

Sosyolojinin Türkiye'ye girişi ve etkilerinin görülmesi Osmanlı imparatorluğunun son dönemine rastlamaktadır. Bu dönemin genel yapısı göz önüne alındığında yönetenlerin ve aydınların temel gayesi kötü gidişe dur demek, çöküşü engellemek olmuştur. Bu amaçla birçok yenilik yapılmış ya da yapılmaya çalışılmıştır. Çöküşü durdurmak için yapılan modernleşme çalışmalarında örnek ve hedef Batı medeniyeti olmuştur. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nda *modernleşme*, *batılılaşma* olarak anlaşılmıştır. "Osmanlı'nın Batılılaşması Batı'ya hayranlıkla tercihin değil, zorunluluğun sonucudur. Batılılaşma bir dış zorlamadan çok, bir iç kararın sonucu başlamıştır."²⁰

Türkiye'de sosyoloji deyince akla gelen isimlerden biri Prens Sabahattin (1878-1948) diğeri Ziya Gökalp'tir. Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* adlı eserinde yaptığı saptamalara göre Doğu toplumları ile Batı toplumlarının temel farkı, sosyal yapılarının farklılığıdır. Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki engel, Batıcıların iddia ettikleri gibi din değildir. "İlerlemeye engel olan dinimiz değil, sosyal yapımızdır."²¹ Ziya Gökalp ise Zafer Toprak'ın makalesinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda ulusal birlikten, toplumculuktan söz eder ve bunu yazılarında vurgulamaktadır. Sosyolojide *organissist* anlayış bir döneme hâkim olmuştur. Toplumları organizmalara benzeten ve toplumsal işleyişi bu

¹⁸ Zafer Toprak, "Psikoloji'den Sosyoloji'ye Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 238, Ekim 2013, s. 22.

¹⁹ Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, C. 1, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 11.

²⁰ İlber Ortaylı, "Batılılaşma Sorunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, Y. 1983, s. 137.

²¹ Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**, Elif Yayınları, İstanbul 1965, s. 41.

benzetme üzerinden açıklama çabası ve anlayışı Hint, Çin, Antik Yunan, Roma felsefelerinde de görülmektedir. Machiavelli, Campanella gibi düşünürler toplumların da insanlar gibi gelişim evrelerinden geçtiklerini, toplumların da gençlik, ergenlik, yaşlılık gibi dönemleri olduğunu savunmuşlardır. Osmanlı ulus inşa düşüncesinde bu tür uzviyetçi ya da organisist²² yorumlar her zaman yer almıştır. Başta da dediğimiz gibi Ziya Gökalp önemli isimlerden biridir.²³

1. Darülfünun ve Felsefe Bölümü

Osmanlı Devleti, yeni yeni farkına vardığı düşünce hareketleri karşısında tutunacak bir dal arayan uçurumdaki adam konumundaydı. Osmanlı aydınları da farklı bir durumda değildir. Batı ile münasebetlerin yoğunlaştığı dönemlerde, çöküşe dur demeye çalışan aydınlar, Batıyı ileriye taşıyan fikir akımları ile tanışmış oldular.

Osmanlı'da Batı tarzı bir üniversite kurma fikri yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi 19.yy'ın ortalarına dayanmaktaydı. 1863 yılında açılan ilk Darülfünun halka açık genel kültür konferansları verme dışında bir yarar sağlamamış, ardından 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle Darülfünun düşüncesi hakkında daha net adımlar atılmıştı. 1869'da ikinci kez açılan Darülfünun'da bu kez belirli bir ders programı olsa da bu program istenilen niteliklere sahip olmayıp, genel kültür düzeyini aşamamıştı. 1874'de bir kez daha, bu kez Mekteb-i Sultani'nin içinde açılan Darülfünun 1882 de kapatıldı. Bu üç girişimin başarısız olma sebebi istenilen donanımda öğretim görevlisi ve öğrencinin olmamasıdır.

1.1. Darülfünun'un Kurumsallaşma Aşamaları

Darülfünun-ı Sultani'nin kapanmasının ardından uzun süre Darülfünun'un yeniden açılması ile ilgili herhangi bir girişim olmamıştır. Mehmet Said Paşa yer yer bu konuyu gündeme getirip II. Abdulhamid'e lahiyalar sunmuştur. II. Abdülhamid tahta çıkışının 25. yılında bu isteğe olumlu yanıt vermiştir. Padişahın onayının alınmasından sonra Maarif Nezareti tarafından hazırlanan nizamname ve ders programı, hazırlanan mazbata ekinde Sadrazam Said Paşa'nın arz tezkeresi ile padişaha sunulmuştur. Tezkere aynı gün kabul edilmiştir. (*Darülfünun-ı Şahane*

²² Dil bir organizma olarak ele alınır.

²³ Toprak, a.g.e. s. 23-27.

Nizamnamesi) 12 Ağustos 1900²⁴ tarihinde de yürürlüğe girmiştir.²⁵ Darülfünun-ı Şahane, Mekteb-i Mülkiye'nin binasına yerleştirilmiştir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. Yılında, 31 Ağustos 1900 de tören ile açılan Darülfünun-ı Şahane'nin basın tarafından büyük ilgi görmesi beklenirken, beklenen ilgiyi görmemiştir.

Açılıştan iki sene sonra Maarif Nezareti, Edebiyat şubesinin öğrenim süresini iki yıla düşürmüş ve ders programını değiştirmiştir. 1904 de ders programı yeniden değiştirilmiştir. Okutulan dersler yüzeysel genel kültür bilgilerinin üstüne çıkamamaktadır. Haftalık ders saatleri de oldukça azdır. Edebiyat şubesinde haftada 11-13 saat ders işlenmiştir. Cuma ve Pazar günleri tatil olduğundan haftanın 5 günü öğrenim yapılmıştır.²⁶

1846'da kuruluş kararı alınan, ancak uzun süre sonra öğretim hayatına başlayabilen ve birçok kez açılıp kapanan Darülfünun, 1908'de *Darülfünun-ı Osmani*²⁷ adıyla tekrar açılmıştır.²⁸ Çağdaş bir Darülfünun inşa etme hedefi olan İttihat Terakki, bu amaç için yeni kürsüler kurmuş, nitelikli öğrenci azlığını gidermek için yurt dışına öğrenciler göndermiş, nitelikli öğretim elemanı olmadığından yabancı öğretim elemanları getirtmiş, ders kitapları çıkartılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanını izleyen on sene içinde on dört Maarif Nazırı görev yapmıştır. Bu kadar kısa sürede bu kadar çok Maarif nazırının değişmesi süreklilik ve ilerleme fikrine elbette vurmuştur. Bu konuda en büyük zararı henüz bebek adımları ile ilerlemeye çalışan Darülfünun görmüştür.²⁹

Darülfünun-ı Osmani'nin kurulmasıyla beraber eski düzenden bazı değişiklikler yapılmıştır. Darülfünun-ı Şahane'de var olan öğrenci sayısındaki sınırlama kaldırılmış, bu karar sonucunda Darülfünun-ı

²⁴ Yayımlanan nizamname ile İstanbul Üniversitesi'nin bu tarihte kurulduğu kabul edilir. Bkz. Emre Dölen; **Türkiye Üniversite Tarihi**, C. 1, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 268.

²⁵ Bu tarihten itibaren Darülfünun, Edebiyat şubesi ve felsefe dersleri bir daha kesintiye uğramadı. Bkz. Ayhan Bıçak, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü", **Kutadgubilig Dergisi**, S. 19, Mart 2011, s. 238.

²⁶ Emre Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", **Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 10, S. 1, Y. 2008, s. 1-4.

²⁷ Darülfünun-ı Şahane ismi II. Meşrutiyet'in ardından Darülfünun-ı Osmani olarak değiştirilmiştir. 1913'ten itibaren İstanbul Darülfünun'u olarak anılmış, Mütareke döneminde tekrar Darülfünun-i Osmani'ye dönülmüştür. 1922 de TBMM hükümeti döneminde tekrar İstanbul Darülfünun u olmuş, bu ad 1933 Üniversite Reformuna kadar değişmemiştir. Bkz. Dölen, **a.g.e.** s. 4.

²⁸ Cüneyt Kaya, Ali Utku, "Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 24.

²⁹ Dölen (2008), **a.g.m.** s. 4.

Osmaniye büyük bir öğrenci akını olmuştur. 1912 yılına gelindiğinde Maarif Nezareti Darülfünun'dan yeni programlar hazırlanmasını istemiştir. Mevcut yapıda *Ulum-ı Aliye-i Diniye ve Edebiyat* şubeleri bulunmaktadır. Yeni rapora göre Edebiyat Şubesi, *Tarih-Coğrafya, Lisan, Felsefe* olmak üzere üçe ayrılmıştır. Felsefe kısmına *Arap felsefesi* ve *Sosyoloji* eklenmiş ve seçmeli ders hakkı getirilmiştir. Öğrenciler zorunlu derslerin yanında diğer kısımlardan dört saatlik ders seçebilmiştir. Ancak önerilerin büyük kısmı bütçeye yük getireceği düşüncesiyle kabul görmemiştir.³⁰ 1915 tarihinde yeni bir düzenleme daha yapılmıştır. Bu nizamnameye göre *Ahlak, Mantık, Felsefe Tarihi, Metafizik, İslam felsefesi* dersleri verileceği duyurulmuştur.³¹

Osmanlı Devleti geçmişten var olan Almanya ile yakın ilişkilerini İttihat Terakki döneminde daha da sıkılaştırmıştır. Önceki yıllardaki ekonomi, askerlik ve eğitim alanındaki ilişkilerin olumlu sonuçlarını da göz önüne alarak özellikle eğitim alanında güçlü adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu adımlardan biri İstanbul'da bir *Alman Üniversitesi* kurulması konusunda ön çalışmalar yapıp raporlar hazırlanması olmuştur. Emre Dölen çalışmasında bize bu konuyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Enver Paşa'nın girişimleri sonucunda modern Alman eğitiminden faydalanılmasına karar verilmiştir. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Alman Dışişleri Bakanlığı Eğitim Dairesinde görevli olan Prof. Franz Schmidt bir *Alman Eğitim Enstitüsü* kurmak üzere Türkiye'ye gönderilmiştir. 1915 senesinde Schmidt, Maarif Nezareti Müşaviri olarak göreve başlamıştır. Almanların, Türk eğitim sisteminin içinde bu kadar hevesle yer almak istemelerinin temel amacı; ülkede hâkim olan Fransız öğretim yöntemleri yerine Alman Eğitim sistemini yerleştirmek, eğitimi Almanlaştırmaktır. Almanlaştırmaya eğitimin üst kademelerinden başlanmasının daha uygun ve faydalı olacağı kanaati hâkimdir. Schmidt, dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'i de ikna ederek 30-35 yaşlarındaki genç Alman öğretim elemanlarının ülkeye getirilmesini sağlamıştır. Schmidt tarafından yürütülen görüşmeler neticesinde 1915 Ağustos'unda isimler³² saptanarak bunlarla anlaşmaya varılmıştır.³³

1924 yılına gelindiğinde Edebiyat Fakültesi'nde *İslam felsefesi, Ahlak felsefesi, Mantık* dersleri verilmeye başlanmıştır.³⁴ 1929 senesinde Felsefe

³⁰ Dölen (2009), **a.g.e.** s. 295, 338, 339-340.

³¹ Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 57.

³² Darülfünun'a getirilen Alman hocalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kocabı Yayinevi, Mayıs 2000. s. 60-70.

³³ Dölen (2008), **a.g.m.** s. 29-30.

³⁴ Rahmi Karakuş, **Felsefe Serüvenimiz**, Seyran Kitap, İstanbul 1995, s. 114-115.

bölümü üç kürsüden oluşmaktadır. *Sosyoloji, Ruhiyat ve Felsefe Tarihi* olan bu bölümlerde öğrencilere İslam felsefesi dersleri de verilmiştir.³⁵

1.2. Darülfünun'da Felsefe Eğitimi

Modern kurumların, modern değer yargılarının oluşumunda felsefenin çok büyük katkısı vardır. Bu yüzden felsefe, modern dönemin en önemli uğraşı olarak kabul edilmiştir. Yeni devlet anlayışlarının oluşmasında, yeni insanın, bilginin oluşmasında, Avrupa medeniyetini oluşturan temel değer ve kuramların oluşmasında felsefi arka plan bulunmaktadır. Dolayısıyla çağdaşlık, bilim, modernlik, birey, haklar, liberalizm, çoğulculuk, ideoloji, teknoloji gibi unsurlar öyle ya da böyle felsefe ile ilişkilidir. Tüm bu sebeplerden dolayı felsefe, düşünce üretiminin en üst seviyesidir.

Darülfünun'da felsefe bölümünü incelerken 3 başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar a-) 1900-1933 yani reform öncesi dönem b-) 1933-1950 reform süreci yabancı hocalar dönemi c-) 1950 ve sonrası Doktoralı yerli hocalar dönemi.³⁶

1933 Reformu öncesi Darülfünun'da ders veren hocalar incelendiğinde tamamına yakınının doktorasız olduğunu görmekteyiz. Bu durum felsefe bölümü için de geçerlidir. Peki, doktorasız hocaların felsefe ile münasebetleri ne düzeydeydi? Sorusu karşımıza çıkmaktadır. Lisans sırasında veya doktora aşamasında felsefe merakı olan, yabancı dil bilen kişilerin felsefe bölümüne hoca olarak atanmaları yeterli görülmüştür. Örnek olarak Babanzade Ahmet Naim'in Darülfünuna geçiş sebebi Arapça ve Fransızcaya hâkim olmasıdır. Adı geçen dönemde böyle bir tavır sergilenmesinin nedeni açıktır. Her ne kadar eğitim alanında yenilikler yapılsa da doktora programlarını yürütecek akademik kadro yetişmemiştir.³⁷ Alman felsefeci Günther Jakobi ve psikolog Anschütz felsefe bölümünde ders veren Alman öğretim üyeleridir. Felsefe bölümünde ders veren Ali Haydar Taner ve Orhan Sadettin'de Almanya'da yükseköğretim görmüş kişilerdir. O dönemde Darülfünunun ıslahat amacıyla getirilen hocalardan olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Günther Jakobi de bunlardan biridir. Alman hocalardan istenen verimin alınamamasının çeşitli sebepleri vardır. Darülfünundaki yerli hocaların muhalefeti bunlardan biridir. Bu ilk

³⁵ Cengiz Orhonlu, "Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan Edebiyat Fakültesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 68.

³⁶ Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi*, C. 2, Dergah Yayınları, İstanbul 2010, s. 259.

³⁷ Bıçak, (2010), *a.g.e.* s. 259.

denemenin başarısızlığına karşılık 1933 reformuyla ülkeye getirilen Alman hocalar üniversitenin ıslahatı açısından faydalı olmuşlardır. Bu dönemde felsefe bölümüne gelen Alman hocaların etkisiyle hem yükseköğretimde felsefe öğretimi hem de Türkiye’de felsefe³⁸ eğilimlerinin çeşitlenmesi açısından önemli olmuştur.³⁹ 1926-27 Ders yılından itibaren felsefe bölümünde dersler iki devreye ayrılmıştır. Birinci devrede yer alan dersler disiplinlere giriş niteliğindedir. İkinci devre derslerinde ise derinlik amacı vardır.⁴⁰

Cumhuriyet’in ilk 10 yıllık döneminde Darülfünun Felsefe bölümündeki eğitimin en azından programlar açısından önceki döneme göre, genel olarak, önemli bir değişiklik göstermediği söylenebilir. Bölümde Almanya’da felsefe eğitimi gören ve Ernest von Aster’in yanında doktora yapıp ve Türkiye’de ilk doktoralı felsefeci olan Orhan Sadettin’e sahip olsa da Mehmet Emin, Mehmet İzzet gibi isimlerin ayrılmasıyla güç kaybetmiştir. 1933 reformu öncesi Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü eski gücünde değildir. İstanbul Darülfünunu kapatılmadan önceki 1933 yılının ilk devresi içinde yer alan ders programı Tablo-3’te, Cumhuriyetin ilk on yıllık döneminde Felsefe bölümünde görev yapan öğretim elemanlarını listesi Tablo-4’de sunulmuştur.

1.3. Darülfünun’a Yöneltilen Eleştiriler

Darülfünun konusunda yapılan onca yenileme çabalarına rağmen Türk politikacıları ve bilim insanları İstanbul Darülfünunu’nun 1920’lerdeki halini yeterli bulmamaktadır. Bir devrim yapılmış, toplumun tüm katmanlarında kökten değişim yaşanmış, bunlar yaşanırken bir türlü istenen düzeye gelemeyen, devrime ayak uyduramayan tutucu yapıdaki bir üniversiteye karşı hoşnutsuzluk gelişmiştir.⁴¹ Üniversite reformunun ardından yeni adıyla İstanbul Üniversitesi’nin açılışında (01.08.1933) Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, geçmişi özetleyen şu konuşmayı yapmıştır:

“...Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktadır. Üniversite bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktadır. Darülfünun, bununla tamamen ilgisiz

³⁸ 1908-1923 Döneminde İstanbul Darülfünunu felsefe bölümünde ders veren öğretim elemanları, verdikleri dersler, eserleri ve çalıştıkları yıllar için bkz. Tablo-1.

³⁹ Kafadar, a.g.e. s. 265-267; Necdet Aysal, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Ertan, 5. B., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 192.

⁴⁰ 1927-28 öğretim yılında okutulan ders programı için bkz. Tablo-2.

⁴¹ Widmann, a.g.e. s. 71.

görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özdeştirilmesi hareketi başlamıştı: Darülfünun bununla hiçbir suretle ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünun'u en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koştu...⁴²

Konuşmadan da anlaşılacağı üzere İstanbul Darülfünunu devrimi yakalayamamış, âdeta ona sırtını dönmüştür. Atatürk de bu eleştirilere katılmaktadır. 1933'de TBMM'nin açılış konuşmasında Darülfünun'da tepeden tırnağa bir reform yapılması gerektiğini ve bu yolda ısrarlı olduğunu belirtmiştir.

“Üniversitenin donatımına verdiğimiz önemi vurgulamak istiyorum. Hiç kuşku yoktur ki, yarım alınmış önlemler verimsizdir. Bütün tasarılarımızda olduğu gibi, öğretim işlerinde ve kurulacak üniversitede de köktenci önlemlerle hareket etmekte kesin kararlıyız.”⁴³

İlerlemeye kapalı, devrime mesafeli kurumlar dönüşmek, değişmek zorunda kalmıştır. İstanbul Darülfünunu da bundan nasibini almıştır. Yazarlar, aydınlar da devrimin gerekliliklerini benimsemiş, coşkusunu hissetmişlerdir. Devrim gerekliliklerine uymayan kurumları eleştiren yazılar kaleme almışlar, yapılaması gerekenleri, fikirlerini dergilerde, gazetelerde dile getirmişlerdir. Bu yazarlardan biri Falih Rıfki'dir. 1932 senesinde yazdığı yazılarda, Darülfünun devrim nesillerinin ‘kafasını’ ve ‘ahlakını’ inşa edebilecek düzeyde olmadığını söylemiştir. O'na göre Türk devrimi zihinlerdeki zincirleri çözmüştür. Bu sebeple “Darülfünun'un medreseli yanını, Osmanlı tarafını, hatta şehirli özelliklerini atıp, kurum salt Türk İnkılabı ocağı haline getirilmeliydi.” Falih Rıfki'ye göre Darülfünun on yıldır devrim hakkında tek sayfa yazı kaleme almamıştır. Bu yanlıştır, çünkü ilim kurumları fedakârlık etmeli, devrime hizmet etmelidir.⁴⁴

Darülfünun'a yöneltilen eleştirilerin bir diğer kaynağı Kadro dergisidir. Kendisini *Aylık Fikir Mecmuası* olarak tanımlayan Kadro dergisi Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf, Şevki Yazman tarafından 1932-1935 yılları arasında toplam 36 sayı yayımlanmıştır. Kadro dergisine göre:

⁴² Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, C. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1998, s. 312.

⁴³ Hirsch, **a.g.e.** s. 312.

⁴⁴ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 215-216.

“Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılaba ideoloji olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir.”⁴⁵

Dergi, bu ideolojiyi oluşturmak için yola çıkmıştır. Derginin yazarlarından Burhan Asaf derginin 20. sayısında Darülfünun için şunları yazmıştır:

“Bir müessese tasavvur ediniz ki, ilmi otoritesi, son zamanlarda didik didik olmuştur. En ünlü mümessilleri, dışarıda yaptıkları münakaşalardaki zaafalarını örtebilmek için, talebenin münakaşalı konferanslara gelmemesi yollarını aramakta yahut, matbuat sütunlarında yaptıkları münakaşaları terbiyenin haricinde kalan küfürlerle bitirmektedirler. Umarsınız ki, hiç olmazsa birbirlerinin ilimlerine ve kıymetlerine hürmetkardırlar. Hayır. Her biri kendi derdine düşerek ötekilerin cehaletlerine ve kıymetsizliklerine dair deliller ve vesikalar yetiştirmekle meşguldür. Öyle ki, darülfünunu teftişe memur edilen heyet, ilim tenhaliğının yanında ahlak tereddisini de bizzarurtesbit etmek mecburiyetinde kalmıştır.”⁴⁶

Burhan Asaf'ın yazdıklarından anlaşılacağı üzere Darülfünun'daki hocalar alanlarına hâkim olmayan, en ufak bir tartışmaya giremeyen, girdikleri tartışmalarda akademik bilgilerini ortaya kayacakları yerde küfür ile üste çıkmaya çalışan, kendilerini geliştirmemiş, yetersiz ve donanımsızdır. Toplumdaki devrim cereyanları, kurumda herhangi bir dalgalanmaya sebep olmamıştır.

Yapılan bu olumsuz eleştiriler yanında, Darülfünun'un mevcut halini başarılı bularak savunanlar da olmuştur. Müderris Kemal Cenap Bey, Darülfünun'un çeşitli alanlarda Avrupa üniversitelerinin standartlarını yakaladığını, 1924 ve 1925 yıllarında üniversite bünyesine katılan hocaların henüz gelişme aşamasında olduklarını yazmıştır.⁴⁷ Müderris Kadri Raşit Paşa, Darülfünun'un bilimsel duruşunun takdir edilmesi gerektiğini, köklü bir geçmişe sahip Avrupa üniversiteleri ile karşılaştırmanın mümkün olmayacağına, ancak bununla beraber Balkan ülkelerinden çok sayıda öğrencinin, öğrenim amacıyla Darülfünun'u tercih etmesini, bu kurumun bilimsel değerinin takdir edildiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

⁴⁵ **Kadro Dergisi**, C. 1, S. 1, İleri Yayınları, Kasım 2011, s. 5; Geniş bilgi için bkz., Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

⁴⁶ Burhan Asaf, “Üniversite Manası”, **Kadro Dergisi**, C. 2, S. 20, İleri Yayınları, Kasım 2011, s. 1100.

⁴⁷ **Vakit Gazetesi**, 14 Şubat 1931.

⁴⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Kasım 1930.

Darülfünun üzerinde tartışmaların arttığı dönemde Maarif Vekili olarak görev yapan Cemal Hüsnü (Taray)'a göre ise Darülfünun'u başarısız olarak addetmek haksızlıktır. O'na göre Darülfünun, ülkenin irfanında yol gösterici bir meşale görevini yerine getirmektedir.⁴⁹ Darülfünun'un devrime ayak uyduramadığı ve gerektiği gibi destek vermediği şeklinde eleştiriler karşısında ise Müderris Ahmet Refik Bey Darülfünun'un devrimler karşısında sessizlik içinde bulunmadığını belirtmiş, inkılâplarla ilgili bir eserin kaleme alınmamasının sebebini, bu tür kitapların basım ve yayımı için yeterli ödeneğin bulunamaması ile açıklamıştır. Darülfünun'da görevli hocaların gerek Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve gerek Türk Dili Tetkik Cemiyeti çatısı altında aldıkları görevler ile devrim ve inkılâplar için çalıştıklarının altını çizmiştir.⁵⁰

İstenen tarzda, modern, yeni fikirler üreten, çağdaşları ile yarışabilecek nitelikte bir üniversite onca yenileme çalışmasına rağmen bir türlü kurulamamıştır. "Atatürk ve Üniversite Reformu" adlı çalışmasında Widmann, Modern Türk üniversitelerinin kurulmasını 4 dönem halinde ele almaktadır.⁵¹

a-) 1. Dönem: Reform yapan Osmanlı sultanlarının okul ve yüksekokul kurmasıyla başlamaktadır. Önceleri askeri geri kalmışlığını gidermek amacıyla ve Fransızlarında yardımıyla mühendislik, tıp ve harp okulları kurulmuştur. Yüzyılın ortalarında İstanbul'da farklı yüksekokulların kurulması devam etmiştir. Kısa sürede vazgeçilen ve sonraları birçok defa tekrarlanan Avrupa tarzında bir üniversite, yani o dönemki adıyla Darülfünun kurma denemeleri de bu zamana rastlamaktadır. Avrupa tarzı üniversite kurma kararı Tanzimat Fermanı'nın hemen ardından 21 Temmuz 1846'da Darülfünun'un açılmasıyla noktalanmaktadır. Birkaç başarısız denemenin ardından 1900 yılının Ağustos ayında Darülfünun-i Şahane'nin yani *İmparatorluk Üniversitesi*'nin kurulmasıyla yeniden hayat bulmuştur.

b-) 2. Dönem: Darülfünun-ı Şahane'nin kurulmasıyla başlamaktadır. Birçok tarihçiye göre Darülfünun-ı Şahane batı örneklerine göre gerçek bir üniversitenin başlangıcı sayılmaktadır.⁵² İstanbul Darülfünun'u Jön Türk devrimiyle içinde bulunduğu medrese zihniyetinden bir nebze de olsa sıyrılmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Alman profesörlerin getirilmesiyle

⁴⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1929.

⁵⁰ **Son Posta Gazetesi**, 20 Kasım 1932.

⁵¹ Widmann, **a.g.e.** s. 53-57.

⁵² "1900 yılı ağustosuna geldiğinde ve çok uzun hazırlıklar sonucunda daha sonra İstanbul Üniversitesi olan Darülfünun kapılarını açtı. Bu, İslam dünyasında gerçek anlamdaki ilk modern üniversiteydi..." Bkz: Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2011, s. 247.

yapılan atılım istenen sonuçları vermemiştir. Kaybedilen savaştan sonra üniversite, Cumhuriyet devrine kadar sessizliğe bürünmüştür. Gelen yoğun eleştiriler ve hükümetin baskısı altında adı 1933 senesine kadar Darülfünun olarak kalmıştır.

c-) 3. Dönem: Modern bir üniversite kuruluşu açısından ‘en önemli’ dönemdir. Atatürkçü Cumhuriyet’te ilk yüksekokulun kuruluşu bu döneme rastlamaktadır. Atatürk tarafından 1926’da Ankara’da kurulan *Hukuk Okulu* 1927’de Hukuk fakültesine dönüştürülmüştür. 3. dönemi 2 olay belirler; 1.’si İstanbul Üniversitesi’nin yeniden düzenlenmesi ya da başka bir deyişle yeniden kuruluşudur. 2.’si ise Ankara’da modern bir Ziraat Yüksekokulunun açılmasıdır. Bu tarihe kadar yalnızca İstanbul’daki yüksekokullarda bir gelişme yaşanırken, bu tarihten sonra bir yaygınlaşma görülmüştür. Yeni Başkent Ankara’da 1935’de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1936’da Ankara Devlet Konservatuvarı kurulmuştur.

d-) 4. Dönem: Kurulan üniversitelerin genişletilmesi ve yeni kuruluşların eskilerine eklenmeleri devri olarak anmak mümkündür. Coğrafi yönden bir yayılma yaşandığı dikkat çekmektedir. İstanbul ve Ankara’daki köklü okulların yerinde kalıp, yeni yüksekokulların bunlara ilave olması bu dönemin en belirgin özelliğidir.

Raporlardan ve yöneltilen eleştirilerden anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet döneminde Darülfünun başına buyruk, sosyal gelişmelerden habersiz, toplumdan soyutlanmış bir kurumdur. Atatürk “Bütün tasarılarımızda olduğu gibi, öğretim işlerinde ve kurulacak üniversitede de köktenci önlemlerle hareket etmekte kesin kararlıyız.” Diyerek gidilecek yol hakkında bilgi vermiştir. Bu düşünceden hareketle İstanbul Üniversitesi’nde baştan aşağı bir reform yapılması amacıyla 1932 yılında Cenevre Üniversitesi’nden Prof. Albert Malche Türkiye’ye davet edilmiştir. 16 Ocak 1932’de İstanbul’a gelen Malche, 18 Ocak’ta Ankara’ya gidip Başvekil ve Maarif Vekili ile görüşmüştür. 21 Ocak’ta tekrar İstanbul’a gelen Profesör, 24 Ocak’ta incelemelerine başlamıştır. 15 Mayıs 1932’de tamamladığı raporunu Maarif vekâletine sunmak üzere 31 Mayıs’ta Ankara’ya hareket etmiştir. Ankara’ya gelen Malche, Başvekil İsmet İnönü, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü, Adliye Vekili Yusuf Kemal beyler ile görüştüktan sonra 7 Haziran’da İstanbul’a gelip, 9 Haziran günü ülkesine dönmüştür. Bu, Prof. Malche’in Türkiye’ye birinci gelişi. Malche, Hükümetin daveti üzerine ikinci kez 2 Mayıs 1933’te Türkiye’ye tekrar gelmiştir. Bu gelişinde *Darülfünun Islahat Komitesi* müşaviri olarak görev yapmıştır. Bu ikinci gelişinde bir yıla yakın görevde bulunmuş ve 4 Nisan 1934 günü Türkiye’den ayrılmıştır. Bu dönem

İstanbul Üniversitesinin yenilendiği, tasfiyelerin yapıldığı, Alman profesörlerin göreve başladığı dönemdir.⁵³

Malche'in hazırladığı rapor üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, araştırmaların yöntem ve amaçlarını bildiren bölümdür. İkinci kısımda dönemin genel eleştirel bir incelemesi vardır. Üçüncü kısımda ise reform tekliflerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Malche raporu şu eleştiri ve gözlemleri belirtmektedir:

- a-) Türkçe bilimsel yayın eksiktir
- b-) Profesörlere ödenen az maaş onların yan işlerde çalışmalarında neden olmaktadır.
- c-) Kullanılan ders metodu hiçbir şey vaat etmemektedir. Dersler ansiklopedik bilgi şeklinde verilmektedir. Bu sakıncalı ve bilimsel değildir.
- d-) Öğrencilerin Yabancı dil bilgileri eksiktir. Galatasaray Lisesi'nden, Alman ve İngiliz okullarından mezun olanlar azınlıktadır.
- e-) Geleceğin Türk profesörleri İstanbul Üniversitesi çatısı altında yetişmesi henüz mümkün değildir.⁵⁴

Atatürk, Darülfünun'un kapatılmasına dair herhangi bir görüşe yer verilmeyen Malche'in raporunu⁵⁵ incelerken üzerine bazı notlar düşer. Atatürk'ün rapora düştüğü notlar ve genel değerlendirmesi Tablo-6 da sunulmuştur. Atatürk'ün aldığı notlardan ve yaptığı değerlendirmeden özetle şunlar anlaşılmaktadır. İstanbul Darülfünun'u kapatılıp yerine çağın yapısına uygun bir üniversite kurulmalıdır. Malche'in raporunda belirttiği gibi öğrenciler dil eğitimi konusunda oldukça zayıftır. Kurumda gereğinden fazla çalışan vardır. Bunlar azaltılmalıdır. İsteği ve potansiyeli olmayan öğrenciler zaman kaybedilmeksizin başka alanlara yönlendirilmelidir. Eğitim tarzı değiştirilmelidir. Modern tarzda bir kütüphane kurulmalıdır. Atatürk, Malche'in hazırladığı raporu sadece İstanbul Darülfünun'u kapsamında ele almamıştır. Ona göre bu rapor Türkiye'de bir eğitim, kültür programının nasıl olması gerektiğini ortaya koyan bir rapordur; çünkü ona göre mesele Darülfünun'un ne yapılması değil, Türkiye'nin nasıl bir kültür planı sergilemesi gerektiği hususudur.⁵⁶

⁵³ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi**, C. 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat 2010, s. 84-85.

⁵⁴ Wıdmann, **a.g.e.** s. 75-78.

⁵⁵ Kafadar, **a.g.e.** s. 252.

⁵⁶ Arslan, **a.g.e.** s. 324.

1.4. Reform Sonrası Felsefe Bölümü

Kafadar'ın eserinden öğrendiğimiz üzere, 1933 reformundan sonra felsefe bölümünün kürsülerinde pek bir değişiklik olmamıştır. -Metafizik kürsüsünün kaldırılması dışında- Reformdan sonra kadrolarda yapılan iki önemli değişiklik vardır. Bunlardan ilki İslam felsefesi, metafizik, Mantık ve Terbiye hocaları kadro dışına alınmıştır. İkinci önemli değişiklik ise, reformdan önce olmayan Türk Medeniyeti Tarihi kadrosu açılmıştır. İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünün reformdan önceki ve sonraki kadroları Tablo-5'te sunulmuştur. İkinci değişikliğin anlamı önemlidir. Reformun önemli amacı bir kültür yaratma, Türk bilimini oluşturmaktır. Felsefe bölümü de görevini yerine getirmelidir. İslam felsefesi ve filozoflarının yerine Türk düşüncesi ve eğer varsa Türk filozoflarını araştırıp ortaya koymalı ve öğretmelidir.⁵⁷

Reformla beraber İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kadro dışında kalması önemlidir. 1925 yılında Darülfünun Emmini olan Baltacıoğlu, Maarif Vekâletinin, kurumun özerkliğini ihlal eden girişimlerine karşı çıkmıştır. "Saltanatın verdiği muhtariyeti Cumhuriyetin alamayacağını, muhtariyetin ilgası konusunu ise hiç tartışmayacağını" belirtmiştir. Daha sonraları Baltacıoğlu, muhalif çevrelerin toplandığı Serbest Cumhuriyet Fırkasına katılıp İstanbul İl başkanlığı görevinde bulunmuştur.⁵⁸ Islahat Komitesi'ndeki üyelerin, Darülfünun'daki hocaları değerlendirebilecek yeterlilikte olup olmadıkları da ayrı bir tartışma konusudur. Hocaların bilimsel yetersizliğini ileri sürerek yapılan tasfiyeye karşılık yurtdışında okuyup ülkeye dönen kişilerin doktora yapmış olmaları şartı olmaksızın üniversitede yeni açılan kadrolara Doçent olarak atanmaları tartışmalara sebep olmuştur.⁵⁹ Islahat sürecinde tasfiye edilen isimlerden bir diğeri Halil Nimetullah Öztürk'tür. Programlarda ismi 'Nimet Bey' olarak geçmektedir. Medrese kökenlidir. O'na göre Darülfünun, Osmanlı'yı meydana getiren bütün kurumlar gibi teolojik ve metafizik niteliktedir. Hâlbuki Cumhuriyet dönemi üniversitesi, teolojik-metafizik zihniyetten sıyrılmış, pozitif zihniyete bürünmüş bir bilim kurumu olması gerektiğinden reform haklı gerekçelere dayanmaktadır.⁶⁰

⁵⁷ Eyüp Sanay, **Hilmi Ziya Ülken**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986, s. 12.

⁵⁸ Kafadar, **a.g.e.** s. 261.

⁵⁹ Yahya Akgüz, **Türk Eğitim Tarihi – Başlangıçtan 1997'ye**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1997, s. 311.

⁶⁰ Halil Nimetullah Öztürk, "Türk Yurdu, Üniversiteden Muasır Medeniyetin Nur ve Ziya Kavşağı Olan Pozitif İlim Bekliyor", **Cumhuriyet** 21 Ağustos 1933. Aktaran: Kafadar, **a.g.e.** s. 264.

1933 reformuyla Darülfünundaki felsefe eğilimine Alman filozofların çabalarıyla pozitivist bir yol çizilmeye çalışılmıştır. Atatürk'ün de bu pozitivist çizgiyi benimsediği Samsun Lisesi'ndeki incelemeleri sırasında katıldığı felsefe dersi sonrası yaptığı konuşmada ortaya çıkmaktadır. Ziya Somar'ın olaya şahit olan bir arkadaşından aktardığı hatırasına göre:

“...Talebe efendiler, değerli hocanızı dikkatle ve zevkle dinledim. İstifade ettim kendisine teşekkür ederim. Ancak deminden beri bu söylenenlerin neresinde felsefe olduğunu bir türlü kavrayamadım.

Efendiler; bence felsefe, ilim demektir; müspet ilme dayanmayan, sadece metafizik meseleler üzerinde duran bir düşünceye felsefe değil, ilm-i kelim derler. Biliniz ki, Türk milletinin istediği ve özlediği felsefe, onu müspet ilme, müspet hakikatlere götürecek bir felsefedir. Bunun dışında kalacak bir felsefe ise zamanlarımızı boşuna harcamak, değersiz fikirler peşinde sonuçsuz çabalar sarfetmek olur...”⁶¹

Atatürk'ün bu sözleri felsefede metafiziği dışlayan, pozitif bilimleri ön plana çıkarıp, felsefeyi pozitivistliğe yönlendiren anlayışı ortaya koymaktadır. O'nun “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir; fendir” sözleri, bu pragmatik pozitivist fikir dünyasının ürünüdür. Reform sonrası İstanbul Üniversitesi felsefe bölümündeki pozitivist yönelim, Reichenbach⁶² ile gelen bilimsel felsefe, bu fikir dünyası ile uyumaktadır.

Ord. Prof. Dr. Hans Reichenbach, Türkiye'ye geldiğinde, reform sürecinden geçen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde görevlendirilmiştir. Genel -*umumi*- felsefe ve Mantık kürsüsü başkanı olarak göreve başlamıştır. Reichenbach Türkçe bilmemektedir. Bu

⁶¹ Ziya Somar, “Atatürk İnkıplarının Fikir Kaynakları”, *Türk Kültürü Araştırma Dergisi* – *Atatürk Sayısı*, 2. Baskı, S. 37., Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1965. s. 48.

⁶² İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünün yapısını baştanbaşa değiştiren, Prof. Reichenbach Mantıksal Emprizmin temsilcilerindendir. Fizik, matematik ve felsefe alanlarında yükseköğrenim görmüş ve ilerleyen dönemlerde çalışmalarını, olasılık çalışmaları ve bilimsel felsefe üzerine yoğunlaştırmıştır. Nasyonal Sosyalistlerin 1933'de iş başına gelmesinden sonra, Nazi öğrenci grupları, Reichenbach'ın derslerini protesto etmeye başlamış ve Profesör aleyhine kampanyalar başlatılmıştır. 1933 Mayıs'ında öğrenciler Reichenbach'ın Marksist ve yarı Yahudi olduğunu belirtir suç duyurularını üniversite yönetimine sunmuştur. Reichenbach, Yahudi olması sebebiyle yapılan bu baskılar sonucu, çalışmakta olduğu Berlin Üniversitesi'nden uzaklaştırılmayı beklemeyen istifaya etmiştir. İstifasının ardından İsviçre'ye mülteci olarak giden Reichenbach, Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği -*Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland Zürich*- aracılığıyla aynı yıl eşi ve iki çocuğuyla Türkiye'ye iltica etmiştir. bkz. Faruk Şen, *Ayyıldız Altında Sürgün* (Herbert Scurla'nın Nasyonal Sosyalizm döneminde Türkiye'ye sığınan Alman bilim adamları hakkında yazdığı rapor), Çev. Fatma Artunkal, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 211.

sorun, derslerin Şükrü Hızır (1899-1980)⁶³, Halil Vehbi Eralp (1907-1994)⁶⁴ ve Macit Gökberk (1908-1993)⁶⁵ tarafından öğrencilere tercüme edilmesi ile giderilmiştir. Orhan Sadettin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde felsefe tarihi dersleri vermektedir. O'nun rahatsızlanmasından sonra bu dersleri bir yıla yakın bir süre Reichenbach vermiştir. Ancak felsefe tarihi onun çalışma alanı olmadığından bu alanda ders vermeyi bırakmıştır. Yerine 1936'da Türkiye'ye iltica eden Ernst von Aster'i⁶⁶ önermiştir.⁶⁷

Pozitivist felsefe çevresinin ileri gelen düşünürlerinden ve bu alanda uluslararası bir otorite olan Reichenbach, Türkiye'de bulunduğu yıllarda bu görüşlerin üniversitede yerleşmesinde ve temsilciler edinmesi konusunda çalışmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde görev yaptığı dönemde, alanıyla ilgili uluslararası kongrelere katılmış ve bildiriler sunmuştur. 2-7 Eylül 1934 tarihlerinde Prag'da düzenlenen 8. Uluslararası Felsefe Kongresinde bir bildiri, 1935 yılında Sorbonne'da düzenlenen Uluslararası Bilim Felsefesi Kongresi'nde üç bildiri sunmuştur.⁶⁸

⁶³ 1933 Üniversite Reformu'ndan sonra, üniversitede yabancı dil bilenlere ihtiyaç doğmuştur. Uzun süre Almanya'da bulunduğu için iyi derecede Almanca bilen Nusret Hızır, Türkiye'ye döndükten sonra Hans Reichenbach ile tanışmış ve o dönemde yeterli asistan kadrosu olmadığından, Reichenbach'ın da isteğiyle, önce öğrenci olarak derslere girmeye başlamıştır. Almanya'da bulunduğu dönemde, müzik, felsefe, matematik ve fizik gibi farklı alanlarla ilgilenmiş olan Nusret Hızır, felsefenin yanı sıra, fizik ve matematikte de yeterliği olduğu için, Reichenbach tarafından tercih edilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde felsefe lisans eğitimi aldığı dönemde, Reichenbach'ın Almanca olarak verdiği dersleri öğrencilere tercüme etmiştir. Felsefe bölümünde asistan olan Macit Gökberk'in askere gitmesinden sonra da Reichenbach'ın derslerini de Nusret Hızır tercüme etmiştir. Reichenbach Türkiye'den ayrıldıktan sonra, Nusret Hızır'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girmiş ve çalışmalarına orada devam etmiştir. Bkz. Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler**, Elif Yayınevi, İstanbul 1986, 22-23, 28.

⁶⁴ Halil Vehbi Eralp, İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1928-1929 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde lisans dersleri almaya başladı. 1929 senesinden itibaren ise eğitimini Fransa'da sürdürdü. 1929-1932 yılları arasında Bordeaux ve Sorbonne üniversitelerinde felsefe eğitimi almış ve 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne asistan olarak atanmıştır. Reichenbach'ın Fransızca verdiği dersleri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bkz. Kaynardağ, **a.g.e.** s. 65-66.

⁶⁵ 1932 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne asistan olarak giren Macit Gökberk, Hans Reichenbach'ın 'Mantık' adı altında verdiği dersleri öğrenciye tercüme etmiştir. Bu dersin Türkçe terimlerini, o zaman Felsefe Bölümü'nde öğrenci olan Nusret Hızır ile birlikte araştırmıştır. Macit Gökberk, asistan olduktan kısa bir süre sonra Almanya'ya giderek doktorasını yapmıştır. Bkz. Kaynardağ, **a.g.e.** s. 19,22.

⁶⁶ Prof. Ernst von Aster 1936-1948 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde Felsefe Tarihi dersleri vermiştir. Bkz. Kafadar, **a.g.e.**, s. 268.

⁶⁷ Kaynardağ, **a.g.e.** s. 67-68.

⁶⁸ Abdülhak Adnan Adıvar, **Bilgi Cumhuriyeti Haberleri**, T Neşriyatı, İstanbul 1945, s. 128-129.

Reichenbach, felsefe bölümü seminer kitaplığının kurulmasında da büyük katkı sağlamıştır. Son çıkan kitapların getirilmesi ve güncel literatür takibinin sağlanması ile felsefe kitaplığı çağının büyük üniversitelerinin felsefe kitaplıkları ile yarışabilecek düzeye erişmiştir.

1938 senesinde Türkiye'den ayrılarak Amerika'ya yerleşen ve çalışmalarında burada devam eden Reichenbach'ın ülkemizden ayrılma sebebi, diğer Alman hocalarda olduğu gibi emeklilik garantisi verilmemesi ve çocuklarının yetişmesi için duyduğu eğitim kaygısı olmuştur.⁶⁹

Felsefe eğitiminin kurumsallaşma sürecine girmesi ile felsefe konusunda bilimsel yayınlar giderek artmıştır. Hatta felsefe, sadece üniversite ve bilim çevrelerinde değil, kamuoyunda da ilgili ile takip edilen bir alan haline gelmiştir. Bunun en açık göstergesi ise, felsefe eğitiminin kurumsallaşması süreci ile paralel olarak ilerleyen felsefe merkezli süreli ve süresiz yayınlar olmuştur. Bu noktada Cumhuriyet döneminde yayınlanan felsefe dergisi ve kitapları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.5. Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Felsefe Dergi ve Kitapları

Osmanlı özelinde matbaa ve dolayısıyla süreli yayınların seyri Batı'dan farklı bir yol izlemiştir. Bu yayınlar kamuoyu oluşturmanın yanında Osmanlı son döneminin düşünce hayatının yansımalarının bulunduğu en önemli mecra olarak karşımızdadır. Osmanlı Devleti'nde çıkarılan ilk Türk dergisi 1849'da çıkarılan Vakai-i Tıbbiyye adlı tıp dergisidir. Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye tarafından çıkarılan Mecmua-i Fünun ise ikinci dergidir. 1890-1908 yılları arasında yayınlanan dergiler sayıca az olmakla beraber resmi niteliklidir. Bu dönemin öne çıkan dergisi Servet-i Fünun'dur. Cahid Şenel'in, yayınlanan felsefe dergileri üzerine çalışması bize bu konuda oldukça yararlı bilgiler vermektedir. Felsefe dergileri üzerine çalışma yapılacağı zaman Türker Acaroğlu, Zafer Toprak, Kazım Sarıkavak, Hasan Keseroğlu, Bülent Varlık, Arslan Kaynaradağ, Emel Koç, Mehmet Akgün'ün çalışmaları bize yol gösterici olacaktır.⁷⁰

⁶⁹ Kaynaradağ, **a.g.e.**, s. 28, 181.

⁷⁰ Bu çalışmalar: Türker Acaroğlu: "Eski Harfli Türkçe Felsefe Süreli Yayınları Kaynakçası (1871-1928)", Yazko Felsefe Yazıları, 1983, 5. Kitap, s. 157-168.; Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984), İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984, s. 13-54.; Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1, Murat Belge (ed), İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 126-132.; Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 1, s. 112-125; Hasan Keseroğlu, "Batı'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Süreli Yayınların Ortaya Çıkışı ve Özellikleri", Müteferrika, 1995, VI, s. 19-28; Kazım Sarıkavak, "Cumhuriyet Döneminde Felsefe Yayınları", Felsefe Dünyası, 1998/2, XXVIII, s. 97-112; Arslan Kaynaradağ, Türkiye'de

1923-1938 arası yayınlanan felsefe dergilerinin kronolojik sırası şöyledir:

“1923: Envâr-ı Ulûm; Mihrap; Milli Mecmua

1924: Yeni Hilal

1925: Asri Müslümanlık; Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası; Yadigar; Yeni Fikir

1926: Hayat

1927: Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası; Güneş

1928: Güzel Mecmua

1932: Felsefe Yıllığı

1933: Fikir Hareketleri (İlmi, içtimai, edebi haftalık risale); Varlık

1935: Yirminci Asırda Zeka Mecmuası

1936: Bilgi Yurdu

1938: İnsan”⁷¹

Yukarıda listesini verdiğimiz dergilerden bazıları hakkında kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.⁷²

a-) Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası:

Dini, felsefi, tarihi bir mecmuadır. 1925’te çıkan ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan dergi, 8 yıl sonunda 1933 senesinde son sayısını yayınlar. Dergi toplam yirmi beş sayıdır. Yazarları arasında Mehmet Ali Ayni, İzmirli İsmail Hakkı, Mehmet Emin gibi önemli isimler vardır.

b-) Envar-ı Ulûm:

1923-1928 yılları arasında haftalık olarak yayınlanmıştır.

c-) Felsefe Yıllığı:

Cumhuriyet Döneminde Felsefe, Ankara: Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi, 2002, s. 41-58; Emel Koç, “[Felsefe Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme (1920-1938)] 3. Felsefe Dergiciliği”, Cumhuriyet Döneminde Türk Kültürü: Atatürk Dönemi 1920-1938, II, Osman Horata (vd), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2009, s. 627-635; Mehmet Akgün, “Felsefe Dergileri/Sürelî Yayın Organları”, Felsefe Ansiklopedisi, VI, Ahmet Cevizci (ed), Ankara: Ebabil Yayınları, 2009, s. 123-132. Bkz. Cahid Şenel, “Tanzimat’tan Günümüze Felsefe Dergileri: Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 435.

⁷¹ 1849-2011 yılları arası yayınlanan felsefe dergilerinin ayrıntılı listesi için Bkz. Şenel, **a.g.m.**, s. 485-487.

⁷² Dergiler hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Şenel, **a.g.m.**, s. 437-485.

İlk sayısı 1932 de son sayısı ise 1935'te yayınlanmıştır. Son sayı aynı zamanda derginin ikinci sayısıdır. Derginin Müdürü Hilmi Ziya Ülkendir.

d-) Hayat:

'Haftalık ilim, felsefe ve sanat mecmuası' alt başlığı ile yayınlanmıştır. İlk sayısı 1926 da yayınlanan dergi 1929 Aralık ayında yayınlanan son sayısı ile yayın hayatına nokta koymuştur. Dergi 15 günde bir yayın ilkesini benimsemişti. Derginin Müdürü Mehmet Emin Erişirgil'dir. Erişirgil'in yanı sıra dergide Mustafa Şekip Tunç, Necmeddin Sadak gibi isimler vardır.

e-) Varlık:

Sanat ve fikir mecmuası alt başlığı ile yayınlanır. 15 günlük periyotlarda yayınlanan dergi 1933'te yayın hayatına başlamıştır. Müdürlüğünü Sabri Esat'ın yaptığı dergide Yaşar Nabi, Halid Ziya, Cemil Sena, Mustafa Şekip gibi önemli isimler yer alır. Dergi 1974'de yayın hayatına son verir.

Dergilerin yanı sıra felsefeyle ilgili basılmış kitaplarda vardır. Felsefeye Giriş kitabı olarak yayınlanan eser sayısı tespit ettiğimiz kadarıyla altıdır. Bunlar:

a-) İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Felsefe, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938.

b-) Mustafa Namık Çankı, Felsefe Bakaloryası, İstanbul: Necmi İstikbal Basımevi, 1932.

c-) Emin Erişirgil, Filozofiyeye Başlangıç, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938

d-) Senih Hatemi, Umumi Filozofi, İstanbul Devlet Matbaası, 1929.

e-) Cemil Sena, Filozofi, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1937

f-) Haydar Rıfat (çev), Felsefe⁷³, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1935⁷⁴

g-) Haydar Rıfat, Epikür'ün Ahlakiyatı, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1935.⁷⁵

⁷³ Eser Diderot'dan çevrilmiştir.

⁷⁴ İshak Arslan, "Türk'ün Felsefe İle Yüz Yıllık İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y: 2011, s. 98-101.

⁷⁵ Hümeyra Özturan, "Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 9, S. 17, Y. 2011, s. 192-201.

Sonuç

Evrenin işleyişini açıklayamamak, anlayamadığı ve engel olamadığı durumlar karşısında duyduğu hayret, insanı, düşünmeye ve akli izahlar yapmaya zorlamıştır. Tecrübe ile edinilen bilgilerden şüpheye düşülmesi, insanın hiçbir şeyi doğrudan kabul etmemesine, eleştirel düşünmesine sebep olmuştur. Bu sebepler nedeniyle felsefe, Antik Yunan'da, insanın akıl vasıtasıyla dünyayı anlama ve kavrama çabası olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sorgulayıcı bir özelliğe sahip olan felsefenin sonuç vermesi için özgürlükçü bir ortamın bulunması, düşüncenin her türlü baskıdan kurtarılması gerekmektedir. Aynı koşullar bilimde ve her koşulda gelişmenin temelinde bulunan şartlardır.

Eğitim kavramı ise çeşitli açılardan incelenmiş ve türlü tanım ile açıklama getirilmiştir. Eski dönemlerde yapılan tanımlamalar soyut ve pedagojik bir niteliğe sahipken; toplumsal sarsıntılar yaşayan modern dönemde ise bilinç, yeti, haz, zihin, gibi daha çok felsefi ve psikolojik alana denk düşen kavramlarla tanımlanmıştır. İlerleyen zamanlarda ise, toplumsallaşma, ideoloji, siyasal iktidar ve toplumsal sınıf gibi kavramlar eğitim tanımlarında önemli hususlardan olmuştur. İlk çağda eğitimin amacı seçkinler sınıfını yetiştirmek iken Fransız Devrimi ile eğitimin amacı çoğunluğa hizmet olarak değiştirilmiştir.

Fransız Devrimi ve onun çağdaşı Amerikan Devrimi'nin dünyaya armağan ettiği önemli düşüncelerden biri, eğitimin devletin bir görevi olduğudur. 1948'de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ise eğitimin her insanın temel hakkı olduğu ilan edilmiştir. Her toplumun eğitim anlayışı, yetiştirmeyi amaçladığı insan tipi, o toplumun kültürel, sosyal, ekonomik yapısı ile ilişkilidir.

Batı'nın bilimi, kültürü, teknolojisi karşısında geri kalmışlığını gidermeye çalışan Osmanlı Devleti, bu geri kalmışlıktan kurtulmak için çeşitli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Avrupa'da yaşanan gelişmeleri değerlendirecek kurumlara da ihtiyaç duyarak, batılı tarzda yeni kurumlar açmaya çalışmıştır. Bu kurumlardan eğitim ile alakalı yapılan düzenlemelerde ilk kademedeki üniversiteye uzanan yenilik hareketi içerisine girilmiştir. Kuruluşundan itibaren getirmiş olduğu geleneksel eğitim anlayışı ilk etapta sürdürülmüştür. İçerik incelendiğinde görüleceği üzere felsefe öğrenimine karşı olan tavır hiç iyi değildir. Osmanlı medreselerinde okutulan derslerden de bu tavır anlaşılmalıdır. Dersler daha çok İslam filozoflarına yapılan şerhler üzerinden devam etmektedir. Kavram olarak ise "felsefe" değil, İslam filozoflarının felsefe yerine kullandıkları "hikmet"

kavramı kullanılmaktadır. Felsefe çalışmaları kurumsal olarak bir varlık gösterememiştir.

Jön Türk hareketinin temel hedefi mutlak monarşiye karşı anayasacılıktır. Fransız Devrimi'nin insan hakları temelli anayasa hareketinden etkilenmiş bu aydın zümre, bu ilkeyi gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. İttihat ve Terakki cemiyeti, pozitivismden oldukça etkilenmiştir. A. Comte, etkilenilen isimlerin başında gelirken, pozitivist düşünce eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Genç Osmanlılar- Jön Tükler- II. Meşrutiyet-İttihat ve Terakki çizgisini takip eden pozitivism süreci Cumhuriyet'e devrolmuştur.

Tanzimat dönemi, Batılı eğitim sistemine geçişi de beraberinde getirmesiyle felsefe, bir nebze de olsa da kurumsal olarak varlığını hissettirmeye başlamıştır. Böylece açılan yeni okullarda yetişenler Osmanlı'nın yeni aydın kesimini teşkil ederek Batı tarzındaki felsefe bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Batıdan örnek alınarak yeni eğitim kurumlarının açılması ve bu kurumlarda okutulacak derslerin de yeniden planlanmasına zemin hazırlamıştır. Darülfünun'un açılışının planlanması da bunun açık bir göstergesidir. Derslerde okutulacak olan felsefe daha önceki dogmatik eğitim anlayışının dışına çıkılmasına da zemin hazırlamaktadır. Buradan yetişen Osmanlı Aydını, çevirileri yapılan Batılı filozofların eserlerine doğrudan erişebilme imkânına sahip olmuşlardır. Böylece eğitimdeki dogmatik bakıştan bir yönüyle uzaklaşmaya başlanmıştır. Devletin ilk kademedden başlayarak batılı tarzda kurumlar kurması ile devam eden bu süreç, Darülfünun kurulması ile yetişecek olan yeni Osmanlı aydınınının düşüncesinin önündeki engelleri bir nebze de olsa kaldırmaya yardımcı olmuştur.

Darülfünunda okutulacak olan felsefe kitapları daha çok ders hocalarının kendi yaptıkları çeviriler ekseninde devam etmiştir. Bu durum ders veren hocanın değişmesiyle ders içeriğinin de değişmesini beraberinde getirmektedir. Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesi ve yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte, ders içerikleri programa bağlanmış, ders kitapları basılmış, felsefe dersi düzenlemeye tabi tutulmuştur. Felsefe dersi için müfredatlar hazırlanmış, ders kitapları olmadığından ve öğretmenler yetersiz olduğundan felsefe okuma kitapları basılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte Darülfünun üniversiteye dönüştürülerek yeni devletin bilim yuvası ve devrimlerinin istediği tarzda kuşakların yetiştirilmesi doğrultusunda yeni bir anlayışa geçirilmiştir.

KAYNAKÇA**Kitaplar**

- Adivar, Adnan, **Bilgi Cumhuriyeti Haberleri**, T Neşriyat, İstanbul, 1945.
- Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1979.
- Akgüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi-Başlangıçtan 1997'ye**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Arslan, Ali, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Ayni, Mehmet Ali, **Darülfünun Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Bıçak, Ayhan, **Türk Düşüncesi**, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.
- Birand, Kamıran, **Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri**, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1955.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, 6. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Dölen, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi**, C.1, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Dölen, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi**, C.3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat, 2010.
- Ergin, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi**, C.3-4, Eser Neşriyat, İstanbul, 1977.
- Ertan, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, 16. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Hirsch, Ernst, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, C.1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1998.
- Kaçmazoğlu, Bayram, **Türk Sosyolojisi Tarihine Giriş**, C.1, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Kafadar, Osman, **Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Karakuş, Rahmi, **Felsefe Serüvenimiz**, Seyran Kitap, İstanbul, 1995.
- Kaynaradağ, Arslan, **Felsefecilerle Söyleşiler**, Elif Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.

- Sanay, Eyüp, **Hilmi Ziya Ülken**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1986.
- Sezer, Baykan, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- Şen, Faruk, **Ayyıldız Altında Sürgün**, Çev. Fatma Artunkal, Güniz Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Topçu, Nurettin, **Bergson**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1968.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyet İlanı**, Yenigün Haber Ajansı Basım Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Unat, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1964.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, 1979.
- Widmann, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Kabalıcı Yayınevi, Mayıs, 2000.

Makaleler

- Akgün, Mehmet, "Türkiye'de Klasik Materyalizmin Yansımaları", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, 2007, S. 159., s. 4-11.
- Arslan, İshak, "Türk'ün Felsefe İle Yüz Yıllık İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.9, S.17, 2011, s. 98-101.
- Asaf, Burhan, "Üniversite Manası", **Kadro Dergisi**, C.2, S.20, İleri Yayınları, Kasım, 2011.
- Aysal, Necdet, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi", **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ed. Temuçin Ertan, 5. B., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 179-206.
- Bıçak, Ayhan, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü", **Kutadgubilig Dergisi**, S.19, Mart 2011, s.238.
- Dölen, Emre, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", **Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi**, C.10, S.1, 2008, s.1-4.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş 1: İlk iki Teşebbüs", **Bellekten**, 54/210, Ağustos, 1990.
- Kadro Dergisi**, C.1, S.1, İleri Yayınları, Kasım 2011.
- Kaya, Cüneyt, Utku, Ali, "Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı", **Türkiye Araştırmaları Lüteratür Dergisi**, C.9, S.17, 2011, s. 24.
- Orhonlu, Cengiz, "Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi Hakkında Bazı Düşünceler", Cumhuriyetin 50. yılına Armağan Edebiyat Fakültesi, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları**, İstanbul, 1973. s. 68.

- Ortaylı, İlber, "Batılılaşma Sorunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, 1983, s. 137.
- Özlem, Doğan, "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.3, 2002,
- Özturan, Hümeysra, "Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.9, S.17, 2011, s. 192-201.
- Öztürk, Halil Nimetullah, "Türk Yurdu, Üniversiteden Muasır Medeniyetin Nur ve Ziya Kavşağı Olan Pozitif İlim Bekliyor", **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1933.
- Somar, Ziya, "Atatürk İnkılaplarının Fikir Kaynakları", **Türk Kültürü Araştırma Dergisi- Atatürk Sayısı**, 2. Baskı, S.37, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1965.
- Süreyya, Şevket, "Darülfünunun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı", **Kadro Dergisi**, C.1, S.14, İleri Yayınları, Kasım, 2011.
- Şenel, Cahid, "Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri: Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.9 S.17, 2011, s. 435.
- Toprak, Zafer, "Psikoloji'den Sosyoloji'ye Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 238., Ekim 2013, s. 22.
- Tunç, Mustafa Şekip, **Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.
- Yaltkaya, Şerafettin, "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler", **Tanzimat**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

Sürelî Yayınlar

- Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1929.
- Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Kasım 1930.
- Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Kasım 1932.
- Son Posta Gazetesi**, 20 Kasım 1932.
- Vakit Gazetesi**, 14 Şubat 1931.

EKLER**Tablo-1**⁷⁶

1908-1923 Döneminde İstanbul Darülfünunu felsefe bölümünde ders veren öğretim elemanları, verdikleri dersler, eserleri ve çalıştıkları yıllar.

<i>Öğretim Elemanları</i>	<i>Verdikleri Dersler</i>	<i>Eserleri</i>	<i>Yıllar</i>
<i>Emrullah Efendi (1858-1914)</i>	Hikmet-i Nazariye Usûl-i Terbiye ve Tedris İlm-i Ahlak	-	1908-1913
<i>Filibeli Ahmet Hilmi (1856-1914)</i>	Tarih-i Hikmet İlm-i Ahvâl-i Ruh	İlm-i Ahvâl-i Ruh (1909)	1908-1909
<i>Hüseyin Cahid (1874-1945)</i>	Hikmet-i Bedayi	-	1908
<i>Halid Ziya (1865-1945)</i>	Hikmet-i Bedayi	-	1909
<i>Ahmet Mithat (1844-1912)</i>	Hikmet-i Tarih	-	1909-1912
<i>İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946)</i>	İlm-i Hikmet Tarih-i İslam Felsefesi İslam Felsefesi Mabadattibiiyye Mantık	İlm-i Mantık, 1911 Felsefe Dersleri, 1914 Arap Felsefesi, 1915 Tarih-i Felsefe-i İslamiye, 1916 Felsefe-Hikmet, 1917 Felsefe-i Ula, 1917 İhvanü's Safa, 1918 Felsefe-i İslamiye Tarihi, 1922	1911-1933
<i>Hamdullah Suphi (1886-1966)</i>	Hikmet-i Bedayi Terbiye	-	1913
<i>Ziya Gökalp (1876-1924)</i>	İçtimaiyat Tarih-i Edyan	İlm-i İçtima Dersleri, 1913 İlm-i İçtima-i Dini, 1913 İlm-i İçtima-i Hukuku, 1914 Darülfünun Ders Notları	1913-1919
<i>Mehmet Ali Ayni (1869-1945)</i>	Tarih-i Felsefe	İntikad ve Mülâhazalar, 1923	1914-1917
<i>İsmail Hakkı (1886-1978)</i>	Terbiye Usul-i Tedris ve Tatbikat Terbiyevi İçtimaiyat	Terbiye İlmi, 1916 Usul-i Terbiye ve Tedris, 1920 Terbiye Dersleri, 1923 İçtimaiyat Nokta-i Nazarından Terbiye, 1923	1913-1933
<i>Babanzade Ahmet Naim (1872-1934)</i>	Mabadattabiiyye Ruhیات Ahlak Mantık	Felsefe Dersleri, 1915 Mebadi-i Felsefeden İlm-i Nefs (tercüme) 1915 Hikmet Dersleri, 1919 İlm-i Mantık, 1919	1914-1933
<i>Halil Nimetullah</i>	Mantık	Darülfünunda Felsefe Dersleri,	1914-1933

⁷⁶ Kafadar, a.g.e. s. 495-496.

(1880-1957)	Ahlak	1914	
Mehmet Emin (1891-1965)	Ahlak Felsefe Tarihi	Kant ve Felsefesi, 1923 Tarih-i Felsefe Notları, 1920	1915-1926
Ali Haydar	Tecrübi Ruhiyat Etfaliyyat	-	1915-1926
Ahmet Emin (1888-1972)	İçtimaiyat İhsaiyat	-	1916-1919
Dr. Anschütz	Psikoloji Terbiye	-	1915-1918
Dr. Jakobi	Felsefe	-	1915-1918
Necmeddin Sadık (1890-1953)	İçtimaiyat Ahlak	-	1916-1927
Mustafa Şekip (1886-1958)	Ruhiyat Terbiye Felsefe	Ruhiyat Dersleri, 1919 Ruhiyat, 1924 Felsefe Dersleri, 1924 Felsefe-i Din, 1927 Psikolojiye Giriş, 1949 Psikoloji Dersleri, 1950	1919-1953
Rıza Tevfik (1869-1949)	Mabadattabiiye Estetik	Felsefe Dersleri, 1914 Mufaassal Kamus-ı Felsefe, 1916-1920 Mabadattabiiyat Derslerine Ait Vesaik, 1919 OntolojiMebahisi, 1920 Estetik, 1920 Bergson Hakkında, 1920	1919-1922
Mehmet İzzet (1891-1931)	Felsefe Tarihi Ahlak	Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat, 1923	1919-1928

Tablo-2⁷⁷

1927-28 öğretim yılında okutulan ders programı

Dersler	Öğretim Elemanı	Saat
Birinci Devre		
<i>Umumi Ruhiyat</i>	Vekaleten Müderris Şekip	2
<i>Tarih-i Felsefe</i>	Vek. Müd. Orhan Sadettin	2
<i>İçtimaiyat ve Ahlak</i>	Muallim Bonafus	2
<i>Mantık</i>	Müderris Nimet	1
<i>Umumi Felsefe</i>	Müderris Ahmet Naim	1
<i>Tarih-i Edyan</i>	Müderris Dumeznil	2
<i>Tatbikat-ı Dersiyeye</i>	Müderris Ahmet Naim	2
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderris İzmirli İsmail Hakkı	1

⁷⁷ Kafadar, a.g.e. s. 497.

İkinci Devre (İhtisas Devresi)		
<i>Mantık</i>	Müderriş Nimet	2
<i>Mabadattabiyye</i>	Müderriş Ahmet Naim	2
<i>Terbiye</i>	Müderriş İsmayıl Hakkı	2
<i>Tarih-i Felsefe</i>	Vek. Müd. Mua. Orhan Sadettin	2
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderriş İzmirli İsmail Hakkı	2
<i>Ruhiyat</i>	Müderriş Şekip	2
<i>Ahlak ve İçtimaiyat</i>	Müderriş Mehmet İzzet	2
<i>Tarih-i Edyan</i>	Müderriş Dumeznil	1

Tablo-3

İstanbul Darülfünunu kapatılmadan önceki 1933 yılının ilk devresi içinde yer alan ders programı

Dersler	Öğretim Elemanı	Saat
<i>Ruhiyat</i>	Müderriş Şekip	3-3 ⁷⁸
<i>Mantık</i>	Müderriş Nimet	2-3
<i>Metafizik</i>	Müderriş Ahmet Naim	2-3
<i>İslam Felsefesi</i>	Müderriş İzmirli İsmail Hakkı	2-3
<i>Terbiye</i>	Müderriş İsmayıl Hakkı	2-1
<i>İçtimaiyat ve Ahlak</i>	Müderriş İsmayıl Hakkı	3-2
<i>Felsefe Tarihi</i>	Müd.Mua. Orhan Sadettin	2-3

Tablo-4⁷⁹

Cumhuriyetin ilk on yıllık döneminde Felsefe bölümünde görev yapan öğretim elemanları

Öğretim Elemanı	Verdiği Dersler	İlgili Eserleri	Gör. Yılları
<i>İzmirli İsmail Hakkı</i> (1868-1946)	Tarih-i İslam Felsefesi İslam Felsefesi Mabadattabiyye Mantık	Arap Filozofu Yakup el-Kindi, 1926 Müslüman Türk Filozofları, 1936	1911 1933
<i>İsmayıl Hakkı</i> (1886-1978)	Terbiye İçtimaiyat ve Ahlak	İçtimaiyat Nokta-i Nazarından Terbiye, 1923 Terbiye Dersleri, 1923 J.J. Rousseau'nun Terbiye Felsefesi,	1913 1933

⁷⁸ İlk rakamlar haftalık ders saati sayısını, ikinciler haftalık uygulama saatlerini gösterir.

⁷⁹ Tablo 3 ve 4 için Bkz. Kafadar, a.g.e. s. 498-499.

		1925 Terbiye, 1932	
<i>Babanzade Ahmet Naim (1872-1934)</i>	Mabadattabiiyye Mantık	-	1914 1933
<i>Halil Nimetullah (1880-1957)</i>	Mantık Mantık ve Usuliyat	-	1914 1933
<i>Mehmet Emin (1891-1965)</i>	Ahlak Felsefe Tarihi Mabadattabiiyye ve Tarih-i Felsefe	Kant ve Felsefesi, 1923 Sokrat, 1931	1915 1926
<i>Ali Haydar</i>	Tecrübi Ruhiyat Etfaliyyat Umumi Ruhiyat	-	1915 1926
<i>Necmeddin Sadık (1890-1953)</i>	İçtimaiyat Ahlak	İçtimaiyat, 1927	1916 1927
<i>Mustafa Şekip (1886-1958)</i>	Ruhiyat Umumi Ruhiyat	Ruhiyat, 1924 Felsefe Dersleri, 1924 Felsefe-i Din, 1927 Psikolojiye Giriş, 1949 Psikoloji Dersleri, 1950	1919 1953
<i>Mehmet İzzet</i>	Ahlak Müzakere Ahlak ve İçtimaiyat	Milliyet Nazariyesi ve Milli Hayat, 1923 Felsefe Tarihi C.1, 1927 İçtimaiyat Dersleri, 1927	1919 1928
<i>George Dumezil (1898-1986)</i>	Tarih-i Edyan	-	1926 1931
<i>MaxBonafus</i>	İçtimaiyat ve Ahlak	İçtimaiyat, 1927	
<i>Orhan Sadettin (1894-1964)</i>	Tarih-i Felsefe	Felsefe Tarihi Usulü, 1930	1927 1933
<i>Mehmet Servet</i>		-	1929
<i>Ragıp Hulusi</i>		-	

Tablo-5

İstanbul Üniversitesi felsefe bölümünün reformdan önceki ve sonraki kadroları⁸⁰

Kürsüler	Öğretim Elemanları	
	Reformdan Önce	Reformdan Sonra
Felsefe Tarihi	Müd. Mua. Orhan Sadettin Müd. İzmirli İsmail Hakkı	Doç. Orhan Sadettin Doç. Vehbi Eralp Asis. Niyazi Hüsnü Berkes
Metafizik	Müd. Ahmet Naim	-
Mantık	Müd. Nimet	Ord. Prof. Reichenbach

⁸⁰ Kafadar, a.g.e. s. 259-260.

		Doç. Mehmet Karasan Asis. Nusret Şükrü Hızır
İçtimaiyat ve Ahlak	Müd. İsmayıl Hakkı	Ord. Prof. Gerhard Kessler Doç. Ziyaeddin Fahri Doç. Hikmet Sadık
Ruhiyat	Müd. Mustafa Şekip	Ord. Prof. Mustafa Şekip Doç. Sabri Esat Siyavuşgil
Terbiye	Müd. İsmayıl Hakkı	-
Estetik ve Sanat Tarihi	-	Doç. Kemalettin Yetkin Doç. Macit Şükrü Gökberk
Türk ve Medeniyet Tarihi	-	Doç. Kemalettin Yetkin Doç. Macit Şükrü Gökberk Doç. Hilmi Ziya Ülken

Tablo – 6

Atatürk'ün Malche Raporu Üzerine Yaptığı Değerlendirme

- 1) İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.
- 2) Bunun tesisine Maarif Vekaleti memurdur.

Not:

- 1) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi en az bir yabancı lisan bilmelidir (okuyup anlamak).
- 2) İlim hürriyeti saklı. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.
- 3) Memurlar, müstahdemler adedi çoktur (355). Bu vazifeleri muhtaç talebeye.
- 4) Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.
- 5) Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelerle alakalıdır, idare işleri için bir memur lazım.
- 6) İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, belli bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasiplenmiş değildir.

Birkaç sene için yönelinecek istikameti Vekâlet tespit etmeli. Fakülte reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.

- 9) Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hâkim olmalıdır.

- 10) Darülfünunun en büyük zaafı, şahsi düşünce ve araştırmaya sevk eder tarzda öğretim yok. Ansiklopedik malumat veriliyor
- 11) Edebiyat Fakültesi çok fena.
- 12) Darülfünun hocaları! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı yabancı üniversitelerinde yetiştirmek lazım.
- 13) Tıp Fakültesinin nakli lazımdır.
- 14) Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı.
- 15) Yüksek Ticaret Mektebi, Hukuk Fakültesine devam.
- 16) Eczacı Mektebi, Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur.
- 17) Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi.
- 18) Kütüphanelerin ıslahı. Notlardan sonra esaslı not

Prof. Malche'in raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazım gelen noktalar şunlardır:

1- Herhangi bir Türk aydın inkılapçısı lütfen Darülfünuna ve Darülfünun zihniyetiyle yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman hemen bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

Şimdiye kadar bu açılardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak görüş beyan ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkâr edemeyiz. Fakat görüş sahibi vatandaşlar, kendilerini salahiyettar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı görüşlerinde ısrarcı görünmemişlerdir. Halbuki büyük âlim sıfatıyla ve şüphesiz bir fedakârlık karşılığında davet edilmiş ve vazifelendirilmiş olan adı geçen Profesör dahi kendinden nas ve âyet talep edenlere davası doğru ve iddiası isabetli olduğuna dair tek bir kelime söylememektedir. Bu adam yüksek milli bir ilim müessesesine temas ediyor ve bütün ifadeleri yalnız bu temasını izaha çalışır mahiyettedir. Yoksa müessesenin maddi hiç ve bilhassa manevi daha hiç takdîrkârı olamadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifadesiyle cahil sayacak değiliz; bilakis takdir ederiz. Takdir ederiz, çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlayamıyorum ki ve yapmak istediğiniz hakkında, size, Türklüğe uygun yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde özel fikrim yoktur.

Yalnız çok güzel bir çıkış noktasını farkında olmaksızın bu yabancı adam, bizim dahi bunun farkında olacağımızı zannetmeksizin, bize ifşa etmektedir. Bu adam raporunun 59. sayfasında aynen şöyle diyor: "Hakikatlere dayanmak lazımdır. Bu memleketteki (Türkiye) vaziyetin icapları ve ihtiyaçları meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icaplar ve ihtiyaçlar her taraftan fazla ilmi alakayı çekmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tabii ve iktisadi coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve bitkileri, kara ve deniz hayvanları, antropolojisi (sakinleri), mazisi (tarihöncesi), tarihi, sanayii, kültürü, yani genel olarak her şeyi. Bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünununun tek mil kürsüleriyle alakadardır. Her şeydir.

Kürsüler bundan başka şeylerle işgal ediyorsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmamazlıktır.

"İnsaniyetin genel fikri sermayesine Türkiye'nin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu" şeyler ne büyüktür. "Doğu Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada (Türkiye) değilse nerede etraflıca incelenecektir?"

"Türk sanatı tarihi" bütün insaniyet için inceleme sahasını burada bulamayacaksa bu sanat âşıkları hangi çöllere saldırlacaktır.

İşte bize rapor veren Profesör, yalnız ve yalnız bu noktalarda yüksekliğini ve büyüklüğünü göstermekle bizim sevgimizi kazanmıştır. Ancak bizim şu veya bu yolda sevgimizi kazanmış olmak, bizim yüksek sevgilimiz ki bizim milli mefkûremizdir, onun bizce kavuşulur basit hedeflerden olduğunu temin etmiş olduğunu zannetmek hata olur. Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımızın dikkat nazarına getirmek isterim: Biz Türkler, bilhassa bu yüksek Türk inkılabını yapmış olanlar bilmelidirler ki: Bizi layık olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı âlim. yabancı dâhi dahi olsa muktedir olamayacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, âlemin en yüksek tabakalı sahasına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bu adamlar, bu uçurumdan kendini ve milletini kurtarmış olanlar, medeniyet dünyasında yüksek gibi görünen her adamın huzurundan, incelemelerinden, fikir ve görüşünden istifade etmekte daima isabeti telakki olunacaktır, fakat bu noktadaki isabeti, kendisinin mensup olduğu memleket ve milleti hakkında karar vermesi için asla isabet telakki olunmayacaktır. Bunda ihtiyat kaydını gözden uzaklaştırmayacaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir yüksek tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünunu'nu ne yapalım diye bir mesele mevcut

değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu çetin mesele karşısındayız ve onu mutlaka halletmek mecburiyetindeyiz. Bu mesele açık surette hallolunmadıkça İstanbul Darülfünununun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, manasızdır. Şimdi bu son ve mühim mesele ile iştiğal ve onu neticelendirme mecburiyetinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bütün medeni âlemdeki fikri, ilmi mektep faaliyetleri hakkında en son ve yeni ihtisaslardan istifade lüzumuna kani ise ve bunu yüksek asri gelişmelere karşı bir mecburiyet halinde görüyorsa -ki bence böyledir- o halde bu rapor sahibi olan profesörü, fakat yalnız bunu değil, Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.

Esas görüşler Ankaralı olsun. Davet olunan âlimler bu yüksek milli görüşü mutlaka takviye edeceklerdir. İşte ondan sonra yukarıda bir vesileyle bahsettiğimiz kültür programı tespit olmuş bulunacaktır. Ondan sonra Darülfünun yahut "Üniversite Türk" dediğimiz zaman hemen Türk ilkmektepleri karşımıza çıkacak. Şüphesiz Türk ilkmektepleri. Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için, Türk yüksek camiasının istediği vasıflarda talebe yani muhatap, zekâ. ilim, fen özetle insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki, Türkiye'nin şurasında burasında ve her yerinde üniversite enstitülerinden bahsolunabilir. Görülüyor ki, mesele taştan, topraktan, vazodan bahsolunmakla neticelendirilmez. Vazo denilen kıymetli resimlerle hassas ve hitap edilebilir vatandaş yetiştirmektedir...⁸¹

⁸¹ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 25, Kaynak Yayınları, Ocak 2012, s. 361-364.